

BEDEN VE BOZUM: MEHMET SİYAH KALEM'İN FİĞÜRLERİ

Ekin DEVECİ

Öğr. Gör. Dr., Selçuk Üniversitesi, ekindeveci1980(at)gmail.com

ÖZ

Anahtar kelimeler: sBeden, bozum, Mehmet Siyah Kalem

Evrensel uzamda bir yer kaplayan beden resimlerin konusu olarak ilk Mağara duvarlarındaki tasvirlerde görülmeye başlamıştır. İnsanoğlunun keşfetmeye, tanımaya, anlamlandırmaya başladığı en yakınındaki kendi vücudu olmuştur. Sanat tarihi boyunca tasvir edilen, çizilen, boyanan beden imgesi çözülmesi en zor biçim olmuştur. Onun mükemmel mekanik yapısı karşısında kusursuz kopyasını yapma arzusu resimlerin yüzyıllarca geleneği haline gelmiştir. 1900'lere gelindiğinde dünyayı algılamadaki farklılaşmalar resimde biçimlerin bozulmasına neden olmuştur. Her şey gibi beden kusursuz aktarma arzusu da değişmiş ve bozulmaya başlamıştır. Beden tasvirinin başkalaşması ile sanat üslupları ve akımları yeni dillerini oluşturmuşlardır. Bu akımlar arasında biçimi en çok bozan nesneleri ve bedenleri başkalaştıran sanat akımı kübizm olmuştur. Ancak bu akımın ortaya çıkışından çok önce 15. yüzyılda figürlerin biçimlerini bozan ve sanat tarihinde gizemli bir şekilde varlığını sürdüren Mehmet Siyah Kalem'in minyatürlerinde tasvir ettiği bedenler bozulmuş ve biçimsel olarak deformasyona uğramıştır..

BODY AND DISTORTION: THE FIGURES OF MEHMET SİYAHKALEM

ABSTRACT

Keywords:
Body,
distortion,
Mehmet Siyah
Kalem

The body, which occupies a space in the universal space, has begun to be seen in the descriptions on the first cave walls of as the subject of the paintings. Human body was the closest to the human beings that they began to explore, to recognize, to make sense of. Body image is the most difficult form to solve the which is depicted, drawn and painted during the history of art. The desire to make perfect copies of the body in the face of its excellent mechanical structure has been the tradition of paintings for centuries. When it came to the 1900s, the differentiations in perceiving the world caused the distorted forms in the paintings. With the alteration of body portrayal, artistic styles and movements have formed new tongues. Among these movements, the art movement that distorts the form the most and transforms the objects and the bodies has become cubism. However, long before the emergence of this movement, the bodies that were disguised in the miniatures of Mehmet Siyah Kalem, who distorted the forms of the figures in the 15th century and continued to exist mysteriously in the history of art, were distorted and deformed formally.

Giriş

“Bozulma” kelimesinin kavramsal tanımı biyolojik bir kavramı değil ruhsal bir bozukluğu ifade eden bir kelime olarak ortaya çıkmıştır. Akıl hasatlıklarının tanımı ve teşhisinde kullanılan bu sözcük Benedict-Augustin Morel’in (1809-1873) kitabında bir terim olarak kullanılmıştır. Bazı türler ve toplumlar için “bozulmuşlar” ifadesini kullanan Morel, bazı bireyler ve toplumların hastalıklarından ve kalıtsal kusurlar üzerine araştırmalar yapmıştır. Ayrıca zamanla bu kavram bazı ideolojik düşüncelerle kullanılarak gelişmiş ve değişmiştir (Corbin ve d, 2011:cilt I:227). Sözlük anlamı olarak ise bozulma, gıda maddelerinin gerek üretim hatası ve gerekse depolama koşullarının uygun olmaması nedeniyle fiziksel, kimyasal, mikrobiyolojik ve duysal özelliklerinin tüketime engel olacak biçimde değişmesi, degradasyon demektir. Ayrıca görüntüde belirli bir etki sağlamak amacıyla, biçim bozucu mercek ya da başka araçlarla nesnelerin gerçek görünüşlerini değiştirme, sesin özel bir etki sağlamak amacıyla, gerçekkinden başka biçimde, nitelikte verilmesi gibi anlamlarıyla sinema ve televizyon alanlarında kullanılmaktadır.

Tarih öncesi dönemlerdeki mağara duvarlarındaki başta estetik endişe taşımayan ilkel çizimlerde beden imgesi ilk kez resim sanatının konusu olmuştur. Bu döneme ait resimlerde doğacı bir anlayışla yapılmış stilize bir figür ve beden tasvir anlayışı dikkat çeker. Hacimden uzak gözleme dayanmayan şematik hayal ürünü bir anlatım biçimi gözlemlenebilir. (Şişman, 2011: 33). MÖ 3000-300 yılları arasında hüküm sürmüş Mısır uygarlığının sanat olayları içinde insan bedeninin tasviri daha başka bir biçim kazanmıştır. Papirüsler üzerine yapılan resimlerde figürler genellikle katı ve resmi bir duruşla çizilirlerdi. Figürlerin kafa, kollar ve bacakları yandan görünür ve özellikle bacaklar geniş ve dışadönük olarak resmedilirdi. Açık bir şekilde görülebilen anatomik bir çarpıtmayla bedenlerin göğüsleri dışarıya doğru bakardı. Simgeci bir anlatımı benimseyen Mısır sanatında figürlerin boyutları statülerini temsil ettikleri için farklı ebatlarda çizilirdi (Cumming, 2008: 50).

Roma imparatorluğunun başkentinin Konstantinopolis olmasından sonra sanat ve mimari alanında büyük gelişmeler yaşanır. Bizans sanatının estetik anlayışı sürekli evrilirken klasizmin gerçekçi temsillerinin yerini dekoratif ve daha bir soyut üslup almıştır. Freskler ve resimlerde figürler, dini kimlikleri ile İsa’nın yaşamını ve öğretilerini aktarmak için kullanılmışlardır. Bizans Sanatının son dönemlerinde natüralizme doğru bir eğilimde olan resimlerde figürler daha yumuşak ifadeler ve doğal mimiklere sahip olmaya başlamışlardır. Orta çağın sona ermesiyle modern dünyanın şafağını temsil eden Rönesans yaşanır. Klasik dünyanın yeniden keşfi ile resim heykel ve mimaride köklü değişimler gerçekleşir. Sanatsal tekniklerin gelişmesiyle resimlerde perspektif algısı ile birlikte insan bedeninin şeklinin ve doğanın daha yakından

gözlemlenmesi geleneği başlatılmıştır. (Farting, 2017: 72-150) Rönesans ile kültürel çatışmaların ortasında kalan beden kendine has özellikleri ile ve iç güdülerini ön plana çıkıtır. Bu duruma paralel olarak dış görünüşle ilgili yeni yaklaşımlarda ortaya çıktı. Bedenin güzelliği önem kazanmıştı resimlerde boyanan beden tensel varlığı ile fiziksel hacim kazanarak renklerle, kıvrımların derinliği ile yeniden doğmuştu. Bu dönemde çizilmiş tablolarla bedenlerin duruşlarına yansıyan gerçeklik kaygısı figüratif anlayışın evrilmesi ile gerçekleşti (Corbin ve d, 2011:cilt II:14).

Yüksek Rönesans’ta ise insan edimini hümanist bir yaklaşımla gerçekleştiriyordu. Hümanist felsefenin gelişimine önemli katkıları olan Leonardo da Vinci (1452-1519) anatomi çalışmaları ve çizimleri ile insan bedeninin bilinen oranlarını çizmiştir. “Vitruvius Adam” çalışması ile bu oranları aktarır (Farting, 2014:173). İnsan vücudunun daha doğru oranlarının tespiti ile gerçeklik algısı resimlerde bedenlerin kusursuz tasvirlerini sunar.

Bedenin 19. yüzyılın sonlarında insan vücudunun bilim adamları tarafında bir maddenin parçası olarak görme fikirleri beden ve zihin arasındaki çizginin zayıflamasına neden olmuştu. 20. yüzyılda bedeni teorik olarak ele alma düşüncesi Freud’un psikanalizi ile bilinçaltının keşfi “deri-ben” yani öznenin olgunlaşmasında beden imgesinin önemini ortaya koymuştur (Corbin ve d, 2011:cilt III:9).

Beden imgesinin biçiminin en çok bozulduğu sanat dili Kübizm olmuştur. Biçimlerin başkalaştığı çok boyutlu bir görünümü temsil eden bu sanat anlayışı yüzlerce yıllık gelenekleri bozmuş yeni bir algı yaratmıştır. Antmen (2008:45-47)’e göre Kübizm önemli bir biçimsel devrimdir ve yeni bir görsel dil yaratmak için çizgi ve biçime odaklanmıştır. Yeni bir görme biçimi ve dünyayı temsil etmenin bambaşka bir yöntemi olan bu sanat olayı geleneksel perspektif kurallarından uzak resimsel bir kurgu ile yüzlerce yıllık görsel temsil anlayışını yerinden etmişti. Kübizm sanat anlayışının temellerini atan Pablo Picasso “Avignonlu Kızlar” adlı eseri ile alışla gelmiş güzellik ve estetik anlayışlarını yıkarak kalıpların dışına çıkmıştır. Bu eserinde kadın bedeninin biçimsel bozumu çirkin ve güzel arasındaki alışılmış ayrımın sorgulanmasına ve yok olmasına neden olmuştur. Bu resmin devrim yaratan en önemli özelliği ise üç boyutlu nesnelerin iki boyutlu yüzey üzerinde gösterebilmenin biçimsel bir zorluğuna karşı koymasındır. Resimde kaba hatları ve şematize biçimleri ile bedenler eş zamanlı olarak cepheden ve profilden çizilerek algısal bir farklılıkla ele alınmıştır (Görsel 1).

Görsel 1 Picasso "Avignonlu Kızlar" 1907, tüyb 244x234 cm, Modern sanatlar Müzesi, New York

"Avignonlu Kızlar" adlı bu radikal resim sarsıcı bir modernizm içeriyor ve bazı resimsel stratejileri seyirciye aktarıyordu. Figürlerin köşeli hatları ile bedenler geometrik şekillere indirgenmiştir. Uzamsal bir derinlik algısının kaybolduğu resimde ışık ve renk manipülasyonları yerine çizgi ve biçimleri kullanarak bedenleri hacimsiz düzlemlerde boyamıştı. Bu resimle birlikte 20. yüzyıl sanatında görülen "parçalanma" algısı başlamış ve parçalanmış bedenler resimlerde yerlerini almaya başlamıştı (Farting, 2014: 392).

İlkel zamanlardan başlayarak modern sanat anlayışına kadar olan zamanda beden imgesinin algısal ve biçimsel değişimine baktığımız bu noktada bedenın biçimsel ve öz olarak değiştiğini bozulduğunu söyleyebiliriz. Beden imgesinin biçimsel bozumu bilimin, sanatın insan bedenine nasıl yaklaştığı ve onu nasıl ele aldığıyla ilgili olmuştur ve onu değişen başkalaşan ve bozulan bir şeye dönüştürmüştür.

Mehmet Siyah Kalem'in Çarpık Bedenleri

Mehmet Siyah Kalem tarih kaynaklarında yer almayan gizemini hala koruyan bir sanatçıdır. Onun bu ismini resimleri üzerine yazılmış "Karı Üstad Mehmed Siyah Kalem" ibaresinden biliyoruz. Ancak bu yazılan isim resimlerin üzerine rastgele yazılmıştır. Bu nedenle sanki sonradan yazılmış gibi algılanırlar. Siyah kalemin yaşadığını kanıtlayan tek şey ise eserleridir. Rulolar halinde bulunan bu eserler sonradan Fatih Albümleri'ne yapıştırılmıştır ve Topkapı Sarayı Müzesi'ndeki yerini almıştır (İpşiroğlu, 2004: 11).

15. yüzyılda yaşadığı varsayılan Siyah Kalem, Asya yaşamının kültürel sahnelerini yaratırken sıradan insanları, göçebeleri, dervişleri, Budistleri, şamanları, demonları, cinleri tasvir etmiştir. Sürekli bir devinim halinde olan bu varlıklar yaşam sahnelerinden kesitler sunar. Bu anlayış ile tarihin bir kaydını tutarak güçlü bir toplumsal hafıza oluşturmak istemiş olabileceği var sayılabilir. Bu tarihi kayıtlama eyleminin en önemli kanıtı da resimlemelerini süregelen rulolar halinde

yapmasıdır (Yıldız, 2015: 83).

Siyah Kalem'in resimleri ile alışılmadık bir dünyanın kapıları açılır, sanatçının insan, hayvan, demon tasvirleri illüzyonist bir anlatım biçiminin ötesine geçerek geleneksel anlatımlardan başkalaşır. Onun resimleri animist bir dünya algısından kaynaklanır. Anima ruh anlamına gelen bir sözcüktür ve hayvan, bitki, ağaç, taş, toprak vb. gibi bütün doğa nesnelerini ve belirtilerin ruhları olduğunu varsayan felsefi bir düşüncedir. Figürleri, bedenleri farklı açılarda görme çabası Siyah Kalem'in resimlerinde biçimlerin çarpıtılmış abartılı hallerini aynı karede sunar. Bu görsel çarpıtmayı "Taş Yuvarlanması" adlı resmindeki yerde yatan figürde görebiliriz. Resimde kayalık bir arazide yuvarlanan taşlardan korunmaya çalışan iki erkek figürü vardır. Bir tanesinin başına taş düşmüştür ve kafasındaki kavukla yere düşmüşlerdir. Bu erkek figürlerinin yerde yatanın bedeni biçimsel olarak bozulmuştur, biz onu diz çöken bir adamın üstten bakışı olarak algılayabiliriz. Bedensel ritmin biçimsel bütünlüğünü koruyabilmek için adamın sol bacağını kıvrarak yukarı doğru kaldırmış ve ayağının tabanını göstermiştir (İpşiroğlu, 2004: 24). Figür abartılı ve kasılmış bir esneklik içinde eğilip bükülmüş bedenın birçok açısı iki boyutlu yüzeyde çok boyutlu bir görüntü elde etmek için kullanılmıştır. Abartılmış çarpık ayak tasvirinde figürün parmakları ve tırnaklarının biçimi bozulmuştur. Kıvrım kıvrım çizilmiş elbisenin altından bile figürün bedeninin eğilip büküldüğünü biçiminin bozulduğunu görebiliriz. (Görsel 2)

Görsel 2 Mehmet Siyah Kalem "Taş Yuvarlanması" 26,5x16,5 cm, Topkapı Sarayı Müzesi, Hazine 2150, s. 105 a.

Animist yaklaşımla görünende görünmeyeni arayan Siyah Kalem'in "Dans Eden Şamanlar" adlı resmine baktığımızda içgüdüsel bir hareketle iri yarı ve koyu tenli iki figürün dans ettiğini görürüz. Kompozisyonda hareket algısı sol taraftaki şamandan başlar. Bu figürün bedenini aşağı bölümü tam arkadan gösterilirken üst bölümü sağa doğru dönmüş biçimde görünür. Havada uçan ve kıvrılan kumaş parçalarını tutan figürün elleri ve kolları yandan tasvir edilmiştir. Tek ayağı üzerinde duran sağdaki figürün vücudu ise karşıdan çizilmiştir. Fakat onun ayak hareketleri her an dönecekmiş hissi verir. Çarpıtılmış organlardan ayaklar bir alttan bir üstten görülüyormuşçasına, kolları ise dirsek ve bileğin ters yönleri çevrilmiş gibi gözükmesi biçimsel bir parçalanmanın

ve bozulmanın algılanmasına neden olmaktadır. Bu hareket algısını yaratan zaman içinde değişen beden hareketlerinin aynı sahnede verilmesidir (İpşiroğlu, 2004: 79). Bedenlerinin biçimleri bozulan bu şamanlar çoklu boyutun algısını izleyiciye aktarmaktadır. (Görsel 3)

Görsel 3 Mehmet Siyah Kalem "Dans Eden Şamanlar" 24,8x18,5 cm, Topkapı Sarayı Müzesi, Hazine 2153, s. 34 b.

Mehmet Siyah Kalem'in bu eserlerini incelediğimizde figürlerin biçimleri başkalaşmıştır. Nesneleri ve figürleri çeşitli yönlerini aynı karede gösterme çabası resimlerin birden fazla odak noktasının olmasına neden olmaktadır. Figürlerin hareketleri, kıyafetleri, çoklu boyutları resim yüzeyinde bakışların dolaşmasına neden olmakta ve tek bir odak noktasının algılanmasını güçleştirmektedir. Ele alınan konular her ne kadar günlük hayattan sahneler olsa da Siyah kalemın görünen nesnelere bir anlam yüklediği ve görünen ön yapıda görünmeyeni kavratma çabası olduğu hissedilir.

Çağdaş sanat algısında olduğu gibi Mehmet Siyah Kalem'in görünmeyeni aktarma çabası tıpkı "kavram ressamlığı"nda olduğu gibi kavramlar yoluyla özü ve biçimi vurgular. Bu deyiimi Guillaume Apollinaire 1912 yılında kübist sanatı tanımlamak için kullanmıştır (İpşiroğlu, 2004: 23). Kübizm ile sanatçılar 20. yüzyılın başlarında temsile dayalı sanat akımlarının anlayışından uzaklaşarak resimde özü aramaya başlamışlardır. Bu da onlara resimde işlenen konuların görünmeyen yönlerini göstermeleri için bir yol olmuştur. Kübistler konuların zaman içinde donmuş anlatımların geleneğine karşılık farklı zaman dilimlerini tek bir karede biçimci bir dille aktarmışlardır. Bu anlayış Siyah kalem'in eserlerindeki düşüncelerin ifadesinin de en güçlü tarafıdır (Çatal, 2011: 79).

Sonuç

Sanat eserinde görülebilen, algılanabilen bir biçim maddesel gerçekçiliği temsil ederken duyularla algılanan biçimde duyumsal özü ve biçimi barındırır. Nesnelerin algılanmasında sanatçı kendi anlatım yolunu bulur ve özgün bir dile sahip olur. Dış dünyanın gerçekliği sanatçının ifade etmek istediğini aktarması için bir aracı olarak öz ve biçimin güçlü

bağlarını oluşturur. Resim sanatında gerçeklik yansımalarının yüzyıllar boyu gerçeklik algısında özü oluşturduğu ve biçimi şekillendirdiği görülür. İnsan bedeninin resimlerin konusu olduğu resimlerde bu gerçeklik algısı daha belirgin işlenmiştir. Vücudun doğru orantılarda çizilmesi formun kusursuzluğu resimlerin geleneği, anlayışı olmuştur. Ancak insan bedeninin resimdeki birebir yansımaları zaman içinde yeni sanat dilleri ile değişime uğramıştır. Bedenin dinamik formu biçimci bir yaklaşımla bozularak daha çeşitli ve özgün ifadelerin bir nesnesi olmuştur. Bozulan beden şekil değiştirmiş çoklu açılarda zaman içinde kırılmaları gösteren hareketli çarpık yapıları ile resimlerin dinamik parçalarını oluşturmuştur.

Görünen nesnelerin biçimsel yapılarından yararlanarak hareket ve zaman kırılmalarını resimlerinde insan bedenini bozarak çarpıtarak yakalayan kübist sanatın temsilcileri 1900'lü yıllardan başlayarak kendi sanat dillerini oluşturmuşlardır. Fakat bu biçim anlayışını çok önceleri kullanan Mehmet Siyah Kalem sanat tarihinde ki gizemli varoluşuna başka bir durumu daha eklemiştir. Beden tasvirlerinde Siyah kalem bize birçok açıdan gösterdiği vücutları zaman algısı içinde kırarak parçalanmış bedenleri bozmuştur. Kübizmden üç yüz yıl kadar önce resimlerinde böyle bir biçim anlayışının olması ile Mehmet Siyah Kalem'i çağının ötesinde bir sanatçı olarak nitelendirebiliriz.

KAYNAKLAR

- Antmen, A. 20. Yüzyıl Batı Sanatında Akımlar. İstanbul: Sel Yayıncılık, 2008
- Corbin, A. Courtine J. Vigarello G. Bedenin Tarihi I Rönesans'tan Aydınlanmaya. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2011
- Corbin, A. Courtine J. Vigarello G. Bedenin Tarihi II Fransız Devrim'inden Büyük Savaşa. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2011
- Corbin, A. Courtine J. Vigarello G. Bedenin Tarihi III Bakıştaki Değişim: 20. Yüzyıl. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2011
- Cumming, R. Görsel Rehberler Sanat. Çin: İnkılap Kitapevi, 2008
- Çatal, A.F. Mehmet Siyah Kalem Resimlerinden Hareketle Yapılan Bir Animasyon Projesinde Rotoskopi Tekniğinin İncelenmesi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Grafik Ana Sanat Dalı Yüksek Lisans Tezi, 2011

İpşiroğlu M.Ş. Bozkır Rüzgarı Siyah Kalem. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2004

Farthing, S. Sanatın Tüm Öyküsü. İstanbul: Hayalpe-rest Yayınevi, 2014

Şişman, A. Sanata ve Sanat Kavramlarına Giriş. İstanbul: Literatür Yayınları, 2006

Yıldız, M.A. Türk Resim Sanatında Gelenekten Yararlanma Arayışlarının Sanat Eğitimi Açısından Önemi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Güzel Sanatlar Eğitimi Anabilim Dalı Resim-İş Öğretmenliği Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, 2015

GÖRSEL KAYNAKÇA

Görsel 1 “Avignonlu Kızlar” Farthing, S. Sanatın Tüm Öyküsü. İstanbul: Hayalperest Yayınevi, 2014, syf: 392

Görsel 2 “Taş Yuvarlanması” İpşiroğlu, M.Ş. Bozkır Rüzgarı Siyah Kalem. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2004, syf: 61

Görsel 3 “Dans Eden Şamanlar” İpşiroğlu, M.Ş. Bozkır Rüzgarı Siyah Kalem. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2004, syf: 79